il. 1 Uczestnicy VII Polsko-Niemieckiego Seminarium Wrocław–Halle, maj 2010 rok. Fot. Veronika Albrecht-Birkner

il. 2 Ruiny założenia klasztornego Oybin w Górach Żytawskich, Niemcy. Fot. Veronika Albrecht-Birkner

il. 3 Dr Peter Vogt oprowadza uczestników seminarium po Niesky. Fot. Christian Schultze

Anna Ginter

Górne Łużyce – wędrówka przez dzieje sztuki i religii wieloetnicznej i wielowyznaniowej krainy w sercu Europy od czasów reformacji do dziś

VII Polsko-Niemieckie Seminarium Wrocław–Halle
Herrnhut (Saksonia), 24–29 maja 2010 roku

Miejscem siódmego interdyscyplinarnego polsko-niemieckiego seminarium Wrocław–Halle, które odbyło się w Herrnhut (Saksonia) w dniach 24–29 maja 2010 roku, była kraina Górnych Łużyc, stanowiąca obszar niezwykle ciekawy, zarówno pod względem historyczno-religijnym, jak i etnicznym. Wybór Górnych Łużyc nie był przypadkowy. Wielowyznaniowy i wieloetniczny charakter tego regionu stwarza bowiem niezwykle interesujące pole badań dla każdego historyka sztuki i każdego teologa orientacji historycznej, co nie jest bez znaczenia, jeżeli wziąć pod uwagę specyfikę odbywanych od sześciu lat, na przemian w Polsce i Niemczech, seminariów. Ich celem jest przecież poznawanie i odkrywanie danego obszaru geograficzno-historycznego z perspektywy tych właśnie dyscyplin nauki. Osada Herrnhut, będąca w pierwszych latach istnienia azylem protestanckiej wspólnoty wyznaniowej Braci Morawskich, stworzyła uczestnikom seminarium szczególnie dogodne warunki do intelektualnej refleksji. Była ona przecież – jak powszechnie wiadomo – ważnym punktem na religijnej i kulturalnej mapie Europy i świata. Świadomość tego towarzyszyła nam przez cały okres trwania seminarium.

Jak co roku, seminarium zostało zorganizowanie przez Instytut Teologii Historycznej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Marcina Lutra w Halle i Wittenberdze, Zakład Historii Sztuki Renesansu i Reformacji Uniwersytetu Wrocławskiego oraz przez Uniwersytet w Siegen – Zespół Przedmiotowy 1 Teologia Ewangelicka: Historia Kościoła i Teologii. Opiekę dydaktyczną i naukową nad seminarium sprawowali: profesor Udo Sträter – dyrektor Interdyscyplinarnego Centrum Badań nad Pietyzmem na Wydziale Teologicznym MLU Halle-Wittenberg, profesor Jan Harasimowicz – kierownik Zakładu Historii Sztuki Renesansu i Reformacji w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego, oraz profesor Veronika Albrecht-Birkner z Uniwersytetu w Siegen: Zespół Przedmiotowy 1 Teologia Ewangelicka: Historia Kościoła i Teologii. Warto także wspomnieć o wspaniałej pracy Claudii Drese i Christin Schulze (obie z MLU Halle-Wittenberg), które czuwały nad stroną organizacyjną i logistyczną seminarium. Patronat honorowy nad całym przedsięwzięciem objął Bernd Lange, starosta powiatu ziemskiego Görlitz, natomiast głównym sponsorem seminarium była Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej w Warszawie.

Program tegorocznego spotkania składał się z szeregu objazdów zabytkoznawczych, a opracowaniem poszczególnych górnołużyckich obiektów, głównie założeń kościelnych, zajęli się pracownicy naukowi, doktoranci oraz studenci Uniwersytetu Wrocławskiego. Cykl wykładów seminaryjnych, wprowadzających w problematykę historii i kultury regionu, przygotowali profesorowie trzech wymienionych wyżej uczelni, zaproszeni goście, a także studenci uniwersytetów w Halle i Siegen. Niezwykle ważną częścią herrnhuckiego seminarium były także ćwiczenia w grupach, które dały możliwość spojrzenia na opracowywane w ramach zajęć zagadnienia z dwóch rożnych punktów widzenia: teologicznego i historyczno-artystycznego, a następnie – wzajemnej wymiany spostrzeżeń i dochodzenia do wspólnych wniosków.

Pierwszy dzień seminarium – 24 maja – miał charakter niemal wyłącznie zabytkoznawczy. Niemieccy i polscy uczestnicy po spotkaniu na dworcu kolejowym w Kamenz udali się do ewangelickiego kościoła parafialnego NMP, gdzie magister Bartłomiej Bartelmus (Wrocław) wygłosił

referat na temat historii tej świątyni i jej bogatego wyposażenia. Ze względu na trwające prace konserwatorskie nie udało się obejrzeć drugiego ważnego obiektu zabytkowego – ewangelickiego kościoła św. Anny. Z Kamenz cała grupa odjechała do Wittichenau, gdzie proboszcz tamtejszego katolickiego kościoła parafialnego opowiedział dzieje swojej parafii i świątyni. Następnym przystankiem na trasie był mały parafialny kościół ewangelicki w Neschwitz, którego historię oraz program ideowy zaprezentowała studentka Anna Ginter (Wrocław).

Późnym popołudniem uczestnicy seminarium dotarli do Panschwitz-Kuckau, gdzie w czasie zwiedzania klasztoru cysterek St. Marienstern doktor Katarzyna Zinnow (Görlitz) zreferowała historię i program architektoniczno-artystyczny tego katolickiego założenia. Następnym punktem programu było zwiedzanie muzeum klasztornego, którego chlubę stanowi kolekcja cennych średniowiecznych relikwiarzy. Przyjazd do Herrnhut nastąpił w godzinach wieczornych. Po zakwaterowaniu w pokojach i zjedzeniu kolacji odbyło się uroczyste otwarcie tegorocznego seminarium. Krótkie wprowadzenia w jego problematykę wygłosili kierownicy naukowi: profesor Udo Sträter, profesor Jan Harasimowicz i profesor Veronika Albrecht-Birkner.

Przedpołudniowa część drugiego dnia składała się z cyklu wykładów poświeconych historii Górnych Łużyc oraz relacji między sztuką i religią na tych terenach. Cykl rozpoczął profesor Jan Harasimowicz (Wrocław) wykładem pt. *Transfer sztuki i kultury w Europie Środkowej czasów nowożytnych na przykładzie Górnych Łużyc*. Tematykę tę kontynuowali w swoich wystąpieniach profesor Veronika Albrecht-Birkner ze studentami z Siegen (*Górne Łużyce w perspektywie historii Kościoła*) oraz zaproszony doktor Marius Winzeler (Zittau), którego wykład nosił tytuł *Górne Łużyce w perspektywie historii sztuki*. Następnie wszyscy uczestnicy seminarium udali się na spacer po Herrnhut, podczas którego doktor Dietrich Meyer (Herrnhut) przybliżył seminarzystom postać hrabiego Nikolausa von Zinzendorfa i historię Herrnhuckiej Jednoty Braterskiej (Braci Morawskich). Surowe protestanckie reguły tej wspólnoty miały wpływ nie tylko na jej codzienne życie, lecz także na architekturę i rozplanowanie przestrzenne jej osiedli, dla których Herrnhut stał się z czasem założeniem wzorcowym.

Wczesnym popołudniem seminarzyści pojechali autokarem do Zittau, gdzie zwiedzili kolejno dwa kościoły: św. Jana i Mariacki, po których oprowadzały magister Marta Kaluch-Tabisz (Wrocław) i magister Marta Małkus (Wschowa). Trzecią odwiedzoną świątynią był kościół św. Krzyża, zamieniony w muzeum. Najważniejszym elementem jego wystroju jest tzw. Wielka Żytawska Zasłona Wielkopostna (niem. *Großes Zittauer Fastentuch*), datowana na r. 1472. Jej dzieje i ikonografię zaprezentowała w swoim referacie studentka Joanna Gacek (Wrocław). Seminarzyści mieli także okazję obejrzeć mniejszą zasłonę wielkopostną datowaną na r. 1573, przechowywaną w dawnym klasztorze franciszkańskim, a obecnie Muzeum Miejskim. Opowiedział o niej doktor Marius Winzeler, dyrektor Muzeum Miejskiego w Zittau.

Niezwykle miłym akcentem kończącym drugi dzień seminarium było zwiedzanie ruin założenia klasztornego Oybin w Górach Żytawskich, które – przypomnijmy – było ulubionym tematem malarstwa niemieckich romantyków, m.in. Caspara Davida Friedricha. Historię tego niezwykłego miejsca przybliżyła nam magister Urszula Bończuk (Wrocław).

Trzeci dzień, podobnie jak pierwszy, uczestnicy seminarium spędzili na objeździe zabytkoznawczym. Początkowym punktem programu był Budziszyn (niem. Bautzen), gdzie zwiedzano symultaniczny kościół św. Piotra, po którym oprowadzała magister Dominika Piotrowska (Wrocław/Giessen). Na dokładniejsze zapoznanie się z tym liczącym ponad tysiąc lat miastem nie starczyło czasu, gdyż w miejscowości Kleinbautzen czekał już tamtejszy pastor. O historii i wystroju szlacheckiego kościoła patronackiego w Kleinbautzen, niedawno kompleksowo odrestaurowanego, opowiedziała studentka Aleksandra Adamczyk (Wrocław). Stamtąd grupa udała się do Niesky, drugiego po Herrnhut ośrodka Jednoty Braci Morawskich na Górnych Łużycach. Doktor Peter Vogt (Niesky) wygłosił tam interesujący wykład pt. *Architektura Herrnhuckiej Jednoty Braterskiej*, wprowadzając uczestników seminarium w specyfikę religijności herrnhuckiej, a zwłaszcza w charakterystyczną dla niej architekturę powtarzalnych osiedli i domów modlitwy. Po obiedzie w stołówce szpitala w Niesky droga prowadziła do Ullersdorf, gdzie student Roman Barczyński (Wrocław) przedstawił historię miejscowego kościoła patronackiego, charakteryzującego się, podobnie jak kościół w Kleinbautzen, bardzo bogatym wyposażeniem. Następnym punktem programu było miasteczko Reichenbach. Zwiedzając

il. 4 Zajęcia grupowe w Archiwum Herrnhuckiej Jednoty Braci Morawskich. Fot. Christian Schultze

tamtejszy kościół parafialny, uczestnicy seminarium mieli okazję wysłuchać referatu na temat tej świątyni, przygotowanego przez doktora Marcina Wisłockiego (Wrocław). Ostatnim zabytkiem oglądanym tego dnia był kompleks klasztoru cysterek St. Marienthal. Dzieje owego założenia i jego program ideowy zaprezentowała doktor Katarzyna Zinnow (Görlitz).

Przedpołudnie czwartego dnia seminarium zostało poświęcone wykładom prezentującym postacie trzech ważnych dla Górnych Łużyc teologów: dwóch ewangelickich i jednego katolickiego. Wypowiedź studenta Janisa Riegela (Halle) pt. *Wprowadzenie reformacji w miastach Górnych Łużyc ze szczególnym uwzględnieniem roli Johanna Leisentritta* zapoznała słuchaczy ze złożonym procesem kształtowania się dwuwyznaniowego, luterańsko-katolickiego oblicza regionu. Wielką rolę odegrał tu właśnie ksiądz Johann Leisentritt, dziekan budziszyńskiej kapituły kolegiackiej, a następnie administrator apostolski Górnych Łużyc. Doktor Elke Axmacher (Bielefeld) w swoim wykładzie *Nauka i konsolacja – Martin Moller jako prekursor ewangelickiej tradycji medytacyjnej* w sposób niezwykle ciekawy i sugestywny zaprezentowała uczestnikom postać Martina Mollera, luterańskiego teologa orientacji filipistycznej (związanej z Filipem Melanchthonem), który nie dogmat, lecz „praktyczne chrześcijaństwo" uważał za najważniejsze. Był Moller teologiem i człowiekiem konsolacji, a nie – jak współcześni mu kaznodzieje luterańskiej ortodoksji – konfliktu i walki: z katolicyzmem z jednej, a kalwinizmem z drugiej strony. Działalność i nauki trzeciego z górnołużyckich myślicieli przełomu XVI i XVII w., Jakoba Böhmego, przybliżyła magister Anna Szyrwińska (Warszawa). W jej wykładzie pt. *Jakob Böhme w regionalnej i ponadregionalnej perspektywie* słynny szewc-filozof przedstawiony został nie tyle jako teolog, co jako subtelny

myśliciel i mistyk. Dla wszystkich stało się jasne, dlaczego uważa się go za „najwybitniejszego niemieckiego filozofa przed Heglem".

W godzinach popołudniowych uczestnicy seminarium przeszli do budynku Archiwum Herrnuckiej Jednoty Braterskiej, gdzie doktor Rüdiger Kröger (Herrnhut/Hannover), dyrektor Archiwum, wprowadził słuchaczy w historię kierowanej przez siebie placówki oraz wstępnie zapoznał z jej zasobami. Następnie wszyscy seminarzyści podzieleni zostali na trzy grupy, których zadaniem było m.in. opracowanie na podstawie otrzymanych materiałów oraz kwerendy poczynionej w archiwum biografii dwóch ważnych dla Jednoty Herrnhuckiej postaci: Anny Nitschmann oraz Johannesa Döbera. Intensywna praca w archiwum trwała aż do wieczora. Na tym jednak pełen wrażeń dzień się nie zakończył. Po kolacji cała grupa wyruszyła na spacer do Berthelsdorf, gdzie znajdowało się niegdyś osiedle zwolenników Kaspara von Schwenckfelda, znanego śląskiego spirytualisty, który odrzucał potrzebę istnienia zorganizowanej wspólnoty kościelnej. Historię tego osiedla omówił w obszernym referacie student Reinhold Schwenzer (Halle).

Piątek 28 maja, przedostatni dzień seminarium, rozpoczął się wykładem doktora Rüdigera Krögera (Herrnhut/Hannover) pt. *Akademia Sztuki Herrnhuckiej Jednoty Braterskiej*. Przybliżył on słuchaczom sylwetki artystów (malarzy i grafików) działających niegdyś w Herrnhut i okolicach, a także przedstawił pokrótce artystyczny dorobek wspólnoty od XVIII w. do dziś. Profesor Udo Sträter (Halle) w wykładzie zatytułowanym *G. E. Lessing i Kamenz* przedstawił uczestnikom seminarium postać Gottholda Ephraima Lessinga, urodzonego w 1729 r. w Kamenz pisarza, filozofa, dramaturga i krytyka sztuki, który wywarł wielki wpływ na kulturę niemieckiego Oświecenia. Przedpołudniowy cykl zamknął referat studentki Christin Schulze pt. *Ludność serbołużycka Górnych Łużyc wobec dwóch reżimów totalitarnych*.

Popołudnie przeznaczone zostało na prace w grupach, których celem było przygotowanie w formie prezentacji wyników kwerend przeprowadzonych poprzedniego dnia w archiwum. Gdy do owych prezentacji w końcu doszło, każda z trzech grup dowiodła, że właściwie zrozumiała wyznaczone jej zadanie. Nie było chyba uczestnika seminarium, który nie potwierdziłby swojego zaangażowania w ćwiczenia grupowe aktywnym udziałem w tych pokazach.

W godzinach wieczornych nastąpiło uroczyste zamknięcie seminarium, podczas którego uczestnicy podzielili się swoimi spostrzeżeniami i wrażeniami z jego przebiegu. Krótkie, aczkolwiek niezapomniane podsumowania wygłosili profesor Udo Sträter, profesor Jan Harasimowicz i profesor Veronika Albrecht-Birkner. Wypowiedzieli się także biorący aktywny udział w całym seminarium: profesor Ernst Koch, doktor Rüdiger Kröger i doktor Dietrich Meyer.

Rankiem 29 maja uczestnicy seminarium wyruszyli autokarem do Görlitz, zatrzymując się po drodze na krótko przy katolickim kościele parafialnym w Jaurnick, jednej z najstarszych miejscowości Górnych Łużyc. Po przybyciu do Görlitz odwiedzono kolejno kościoły św. Piotra i Pawła oraz św. Trójcy, o których opowiadały: doktor Klara Kaczmarek-Löw (Weissenburg) i magister Magdalena Poradzisz-Cincio (Wrocław). Trzecim punktem programu był późnośredniowieczny zespół Świętego Grobu, który obszernie omówiła studentka Aleksandra Kędrak (Wrocław). Na zakończenie wszyscy uczestnicy, prowadzeni przez doktor Klarę Kaczmarek-Löw, zwiedzili historyczne centrum Görlitz – Górny i Dolny Rynek oraz ulicę Nyską, podziwiając wspaniałe renesansowe budowle publiczne i mieszczańskie kamienice.

Późnym popołudniem niemieccy i polscy uczestnicy pożegnali się przy dworcu kolejowym w Görlitz. Wielu wyraziło publicznie chęć ponownego udziału w tego typu przedsięwzięciu. Wiadomo już, że w 2011 r. odbędzie się ono w Polsce, w okolicach Leszna i Wschowy.

Anna Ginter
Studentka historii sztuki na Uniwersytecie Wrocławskim.

Summary

ANNA GINTER / ***Upper Lusatia – wanderings through history of art and religion of multiethnic and multiconfessional region in the heart of Europe since the Reformation times until today.*** **7th Polish-German Seminar Wrocław-Halle Herrnhut (Saxony), 24-29 May 2010**

The seventh interdisciplinary Polish-German seminar Wrocław-Halle, which was held between May 24th and 29th 2010, took place in Herrnhut (Saxony). The seminar is organised each year interchangeably in Poland and Germany, and sponsored by The Foundation for The Polish-German Cooperation. Herrnhut – formerly a religious community known as The Moravian Church (ger. Die Brüder-Unität), now a small town - is located in the Upper Lusatia region of Germany. The multi-confessional and multiethnic nature of the mentioned region presents an exquisite area for the academic exploration for every theology and history-oriented scholars, art-historians as well as art-history and theology students. This year's event was hosted by The Historic Theology Institute of The Theological Faculty of Martin Luther University in Halle and Wittenberg, The Department of The History of Renaissance and Reformation Art of Wroclaw University, and by Siegen University; The Subject Set 1 – The Evangelical Theology: History of The Church and Theology. The scholarly and pedagogical guardianship was wielded by professors Udo Sträter (Halle), Jan Harasimowicz (Wrocław), and Veronika Albrecht-Birkner (Siegen). This year's seminar consisted of several monuments round trips – usually presenting objects of art, their history and ideational programs (sacral architecture and its interiors), lectures and students workshops. The seminar part regarding the objects of art was prepared by the art-history students as well as art-historians from Wrocław University. In turn, the seminar section dealing with the historical or theological aspects of the Lusatian region was presented to seminar participants by either invited guests or the scholars and students from Siegen and Halle universities. One of the very interesting and fruitful parts of this year's seminar was the student workshop in Herrnhut Moravian Archives (Das Unitätsarchiv) where the seminar participants, working in groups, had an opportunity not only to deepen and exercise their knowledge about the Moravian Church but also exchange with the fellow colleagues their experience in the theological or art-history areas of study.

Tłumaczenie Anna Ginter